

A tavarnoki kuruc zsákmányolás és az egerszegi harc.

(1710 februárius 11—15.)

Előzmények.

Rákóczi felkelése a szerencsétlen trencsényi csata után (1708 augusztus 3.) a gyors hanyatlás képét mutatta. Az ország lakossága a hosszantartó háborúskodás folytán kimerült, a kuruc csapatok felszerelése, ellátása mindig nehezebbé vált. A harci kedv is ellankadt annyira, hogy az 1709. év nagyobb ütközet nélkül múlt el. 1710 elején Rákóczi egy újabb döntő csatára akarta vezetni seregét és Romhány-Vadkert mellett 1710 januárius 22-én erős, szívós harcot vívott a Sickingen császári altábornagy parancsa alatt álló sereggel. De az eredmény itt sem volt kielégítő és nem fordította jobbra a felkelés ügyét. A rendkívül heves és véres ütközetet mindkét küzdő fél győzelemnek tekintette ugyan, de a csata voltaképpen eldöntetlen maradt. Bár a kurucok — főleg Potocki kiewi palatinus lengyel segédcsapata — vitézül verkedtek, veszteségük oly nagy volt, hogy a közel jövőben nagyobb hadműveletre nem vállalkozhattak.

A fejedelem ezt jól tudta, ami kitűnik abból, hogy összes intézkedései és tervezgetései a hadjárat további folytatására, leginkább a csapatok élelmezésével és pihentetésével foglalkoznak. A hadműveletek súlypontja ebben az időben — úgymint általában a kuruc felkelés legfontosabb időszakában is — ismét a Duna északi partjára, még pedig ezúttal Nyitra, Érsekujvár környékére került. Az itt elhelyezett kuruc sereg parancsnokságát Rákóczi Esterházy Antal tábornagra bízta. Az egész terület legfontosabb pontja Érsekujvár volt, egyrészt mint jól megerősített és védelemre alkalmas vár és támaszpont minden további felsőmagyarországi hadműveletre, másrészt mint a Dunántúllal való összeköttetés biztosítására alkalmas megerősített hely. Ezért a fejedelem, Károlyi Sándor tanácsára,¹ Esterházy tábornagy legfőbb kötelességévé tette, hogy Érsekujvárban nagy mennyiségű élelmiszert halmozzon össze. További hadműveleti

¹ *Rákóczi Emlékiratok*: eredeti francia kiadása VI. k. 15. o. Mémoires du Prince François Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis l'année 1705 jusque a sa fin. V. és VI. köt. Megjelent Hágában, 1795-ban. Neaulme Jánosnál. Egy eredeti példánya a budapesti Kegyesrendi rendház könyvtárában van.

szándékairól Beresényi Miklóst 1710 januárius 31-én kelt levelében a következőképen tájékoztatta.²

Az kétségtelen, hogy Érsekújvár bőséges „profentérozása” életbevágó kérdés, mert mennél több had fog azon a vidéken működni, annál több készlet fogy el. Viszont nincs szándékában a sereget nagy területre szétesztani, mert az ellenség így könnyebben arathat győzelmeket s a kenyér szállítása télvíz idején amúgy is nehezen lehetséges. Megtörténhetik az is, hogy az ellenség a külső hadakat a vártól elszorítja, ami szintén végzetes következményekkel járhatna. Ezért Rákóczi a lengyel segédcsapatot, Bokros, Géczy és Somogyi ezredeivel együtt, Érsekújvár vidékére küldi Esterházy Antal rendelkezésére, maga pedig udvari hadaival és svéd csapatával Szentmártonkáta vidékére vonul. Ha Esterházy Antalnak sikerül az ellenséget Ujvártól távoltartania és a várat élelemmel ellátnia, akkor talán alkalom nyílik a császáriak megtámadására. Ha pedig a Duna befagyna, akkor a fejedelem 3000 embert szándékozik a Dunántúlra átküldeni, hogy Győr vidékéről szállíthassanak élelmet Ujvárba... „és azt egyszer megrakván szükségén felül, s ezáltal securitásom lévén, — játszhatunk nyaratszaka az ellenséggel, az kinek jobbszárnyát a minapi harcban (t. i. Romhánynál) úgy meggyengítém, hogy minden relátiokbul általláthatni, hogy csak négyszáz sem maradtott szolgáltravaló ezen postirungjaiban.”

A fejedelemnek egy 1709 december végén saját kezével írott kimutatása Érsekújvárban mindössze 1850 embert tüntet fel. Ezek Ebeczky, Somogyi, Balogh, Vajda és Géczy ezredeihez tartoztak.³ A kuruc sereg állománya ezen a harc téren — ugyancsak Rákóczi fennemlített feljegyzése szerint — összesen 17.050 fő volt. Ehhez kell még hozzá számítanunk Esterházy Antallal a Dunántúlról január elején átjött kb. 3000 fő lovasságot és a mintegy 3000 s néhány száz főből álló lengyel segédcsapatot.

Az egyesült svéd és lengyel hadseregnek orosz földön vívott ütközetei folytán, egy lengyel-svéd dandár Potocki Mihály gróf kiewi palatinus vezérlete alatt, a pultawai csata után⁴ XII. Károly svéd király főcsapatától elszakadva, az oroszok elől Magyarország határa felé volt kénytelen vonulni. A palatinus engedélyt kért Rákóczitól, hogy Magyarország határát átlépesse, amit a fejedelem csak azzal a feltétellel adott meg, ha csapatai a kuruc felkelés zászlója alá csatlakoznak. Potocki kénytelen volt ebbe beleegyezni. Az üldöző orosz tábornokok erre — mivel Rákóczi Nagy Péter cár szövetségese volt — a lengyeleket nem üldözhatték. A

² *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 12—14. oldal.

³ *Hadtörténelmi Közlemények*: 1891. évfolyam 168—173. oldal.

⁴ 1709 július 8.

fejedelem szolgálatába szegődött lengyel sereg lengyelekből, svédekből és lithvániai csapatokból állott.⁵ Katonai szempontból csatlakozásuk kétségkívül nyereség volt Rákóczi számára, mert harcedzett, vitézül verekedő katonákat kapott. De a csapat erkölcsi értéke nem volt nagy és zsoldjukat, el látásukat illetően túl sokat követeltek. Ezzel sok kellemetlenséget okoztak a kuruc vezetőknek és sok súrlódásra, összetűzésre adtak okot, a mindezekben szűkölködő kurucokkal. Azt azonban úgy a fejedelem, mint alvezérei is elismerték, hogy a romhányi csatában a lengyelek valóban vitézül verekedtek.

„Dieser Krieg in Hungarn, und das Unwesen mit denen daselbstigen Malcontenten oder Rebellen machte also dem Hofe noch immer gar viel zu schaffen...“ Így kezdti az egykorú *Theatrum Europaeum* című félhivatalos krónika az 1710. esztendő politikai és hadi eseményeinek leírását.⁶ Ennek magyarázatát abban találhatjuk, hogy a Heister gróf tábornagy parancsnoksága alatt működő felsőmagyarországi császári sereg helyzete és hangulata sem volt valami különösen kiváló. Heisternek sikerült ugyan Hont- és Nógrád-megyéket 1709 őszén megszállania s akkor már Váctól felfelé egészen a Szepességig húzódott helyenként megerősített vonala. A Szepességbe már itt-ott benyomult, Késmárkot is elfoglalta, de Lőcse ekkor még a kurucok kezében volt. Csapatai azonban szintén belefáradtak már a hosszas háborúskodásba és a hét éves küzdelem során agyonsanyargatott lakosságtól a császári katonaság minden erőszakoskodása sem tudott már élelmet és anyagi segítséget kéréselni.

Különösen nehéz helyzetben voltak az Érsekújvár és Nyitra környékén „Postierungok“-ban elhelyezett császári csapatok. Báró Schertzer tábornoknak, Lipótvár császári parancsnokának, 1710 januárius 25-én Savoyai Jenő herceghez intézett jelentésében olvassuk, hogy a császári őrségek helyzete gyakran igen válságos, mert a kuruc lovasok és hajduk szabadon csatangolnak ide-oda s a lakosságot megadóztatják. Ily formán — mint mondja — szinte azt hiheti az ember, hogy nem a császári csapatok zárják körül a kurucokat és készülnek Érsekújvár ostromára, hanem a kurucok zaklatják és zárják el őket főcsapatuktól.⁷

Az Érsekújvár körül elhelyezett császári csapatok parancsnoka Hochberg von Hennesdorf tábornok, ebben az időben Verebélyen tartózkodott. Nyitra várának parancsnoka pedig Dillherr-Althann Ferenc ezredes volt, a császáriaknak egyik különösen tevékeny, ügyes törzstisztje.

⁵ Márki: II. Rákóczi Ferenc III. kötet 68. lap.

⁶ *Nemzeti Múzeum*: Fol. 500.051, XIX. rész. 65. oldal.

⁷ *Bécsi Kriegssarchiv*: Feldakten 1710. Fasc. 1/18.

Heister parancsa alatt Magyarországon (Erdélyt kivéve) mintegy 36.300 főből álló haderő volt, tehát Rákóczi itteni seregénél jóval több.⁸ De a császári csapatok számbeli fölényük ellenére sem voltak olyan állapotban, hogy döntő csapást mérhettek volna Rákóczi seregére; a nagyobb csatákat ők is kerülni óhajtották. Céljuk az volt, hogy Érsekújvárat kiéheztetve hatalmukba kerítsék és hogy a Felvidék többi részét is megszállják.

Ebben a helyzetben tehát mindkét fél hadviselése jó formán kizárólag egymás nyugtalanítására, zavarására szorított és portyázásokban, kisebb vállalkozásokban merült ki (Kleinkrieg). Ennek a harcmódnak egyik jellegzetes példája gyanánt választottam a tavarnoki kuruc zsákmányolás és az azt követő egerszegi lovasharc leírását tanulmányom tárgyául. Erről az eseményről eddig nem sokat tudunk. Rövid összefoglaló említést csak Rákóczi emlékirataiban, Kolinovits munkájában⁹ és Márki Sándor nagy művében¹⁰ találunk. A kurucvilág kiváló tudósa, Thaly Kálmán, ezzel az eseménnyel nem foglalkozott. Az osztrákok azonban látszólag nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a tavarnoki harcnak, mert a „Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen“ című munka¹¹ részletesen tárgyalja az eseményt, a „Wienerisches Diarium“ 1710. évi kötete nyomán.¹² De ezek az osztrák források egyoldalúak s főleg a kuruc létszám megállapításánál túloznak.

Sikerült azonban felkutatnom a küzdelemben résztvevő egyik kuruc vezér — De Rivière ezredes¹³ — és egyik császári parancsnok — Dillherr báró ezredes¹⁴ — eddig ismeretlen részletes harcjelentéseit. Érdekes, hogy az utóbbi jelentést a „Wienerisches Diarium“ szerkesztője sem ismerhette, mert egészen másképp adja elő az eseményeket. Ha ezt a két főforrást egymással szembeállítjuk és még néhány felkutatott eredeti egykorú levéllel kiegészítjük, eléggé pontos képet kaphatunk a tavarnoki vállalkozás lefolyásáról.

⁸ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: XII. kötet 95. oldal.

⁹ *Kollinovits Gábor*: Commentarium de rebus Ungaricis, libri XIII. ab anno 1701—1720. 209. oldal.

1731-ben írt kézirati példánya a magyarországi ág. hitv. ev. egyetemes egyház levéltárában Budapesten. kéziratok V—28. sz. alatt őriztetik.

¹⁰ *II. Rákóczi Ferenc élete*: III. kötet 85. oldal.

¹¹ *Kriegsarchiv kiadánya*: II. sorozat, IV. kötet 490. oldal.

¹² *Wienerisches Diarium*: 1710. évfolyam, 681. szám. Eredeti példánya a bécsi Hofbibliothekban.

¹³ *Nemzeti Múzeum: Kézirat gyűjtemény*. Fol. Hung. 1380/14. *Thaly gyűjtemény*: 1710. II. hó 271. lap.

¹⁴ *Preussisches Geheimes Staatsarchiv Berlin-Dahlem*: II. A Rep. 15. A. Handschriften Nr. 156. Hiteles másolata a m. kir. Hadtörténelmi levéltár világháború előtti osztályában, a kuruc iratok között.

II.

A tavarnoki expedíció terve.*Indulás Tavarnok felé.*

Rákóczi előbb ismertetett haditervét, Bercsényivel egyidejűen, Esterházy Antal grófnak is megküldte. Esterházy belátta az érsekujvári készletek szaporításának szükségességét, de — határozatlan ember lévén — nem mert önállóan intézkedni, hanem, a kuruc vezérek rossz szokása szerint, haditanácsot hívott egybe és szavazás alá bocsátotta a fejedelem útasításának végrehajtási módját.¹⁵ A kuruc vezérek azt tanácsolták Esterházynek, hogy ne zsarolja a lakosságot, ne bajlódjék apró kis harácsolásokkal, hanem igyekezzék egy csapással hatalmába keríteni a környéken levő valamelyik császári raktárt. Ujvártól két napi járóföldre volt Heister egyik legnagyobb raktártelepe, a nyitramegyei tavarnoki várkastélyban. Ennek közelében, Bossány községben, szintén volt egy kisebb fióktelep. Esterházy és tisztjei tehát úgy döntöttek, hogy ezeket a raktárakat meg fogják támadni. Ez a tanácskozás februárius 6—7-ike körül folyhatott, mert Esterházy 8-án indult el a Tavarnokot ostromolni készülő sereggel. Jelentést küldött mindenről Rákóczinak is. Mivel az út Érsekujvártól Tavarnok felé császári lovasoktól megszállott községeken keresztül vitt, a tábornagy a szokottnál nagyobb haderőt szánt ennek a műveletnek végrehajtására. Magával vitte egész lovasságát (körülbelül 3000 lovast), 1200 hajdut, 2 kilencfontos ágyút és 2 kisebb mozsart.¹⁶ Magával vitte továbbá a lengyel segédsapatokat¹⁷ Grudzinski lengyel tábornok vezetése alatt, kit a fejedelem röviddel ezelőtt léptetett elő.

Az egész expedíciót maga Esterházy vezette, maga mellé vette Limprecht ezredet,¹⁸ a gyalogság és tüzérség vezetését pedig Rivière ezredesre bízta. Dillherr szerint¹⁹ maga a kiewi palatinus is résztvett ebben a vállalatban; ez a megállapítás azonban nem helyes. A lengyel segédsapatok között volt egy svéd lovasszázad is a „Cilli“ ezredből, melynek parancs-

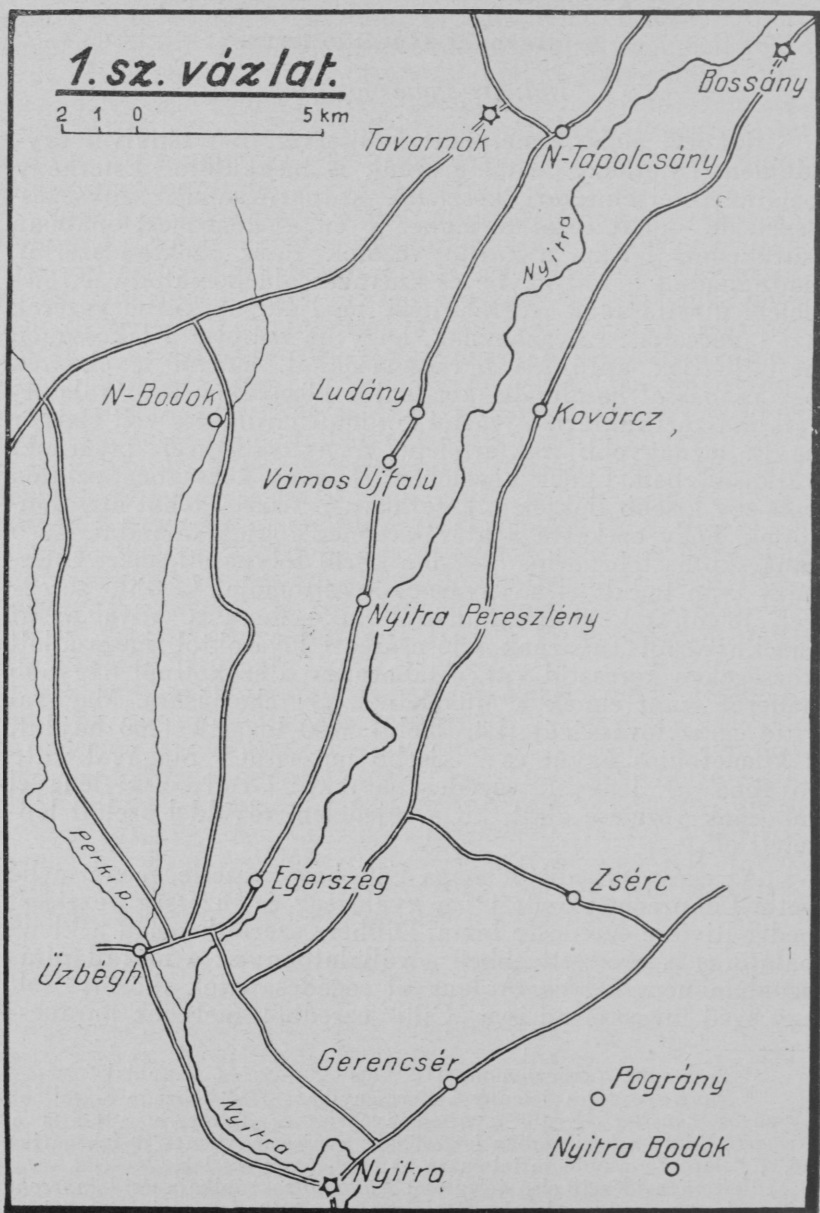
¹⁵ *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 20—22. és 42. oldal.

¹⁶ Rivière ezredes jelentései Bercsényihez: 1710 február 8-áról, az *Országos Levéltár* Missilis gyűjteményében, és februárius 16-áról a *Nemzeti Múzeum* kéziratában levő Thaly gyűjteményben 1710 februárius hó, 271. lap. Ez utóbbi tartalmazza az események részletes leírását.

¹⁷ Rivière idézett első jelentése: *Kolinovits* krónikája és *Limprecht János* kuruc ezredes levele Bercsényihez: 1710 februárius 17. (*Orsz. Levéltár* Missilis gyűjt.)

¹⁸ *Limprecht* ezredes idézett levele.

¹⁹ *Dillherr* idézett leírása.

noka Dillherr szerint. Ballon nevű francia kapitány volt.²⁰ A nevesebb kuruc vezérek közül ugyancsak ő említi Balogh Ádámnak és egy Horváth nevű ezredesnek a nevét.

Császári források szerint Esterházy serege majdnem 11.000 emberből állott, még pedig 8.000 lovasból, a többi gyalog hajdú volt és 6 ágyút vittek magukkal. Ez a szám minden bizonnyal túlzott, mert Esterháznak legfeljebb 6000 lovasa, 1200 hajduja és csak 4 ágyúja volt.

Hogy szándékát — a császári magazinok zsákmányolását — el ne árulja, üres szekereket nem vitt magával s a lakosság körében inkább azt híresztelte, hogy Alsó-Ausztriába, Morvaországba akar betörni.²¹

Esterházy hadi népével februárius 8-án Érsekujvárról elindult. Az a reménye, hogy észrevétlenül fog Tavarnok alá jutni, nem valósult meg, mert Nyitra várának ügyes parancsnoka — Dillherr ezredes — már másnap, 9-én észrevette, körülbelül egynegyed óra járásnyira Nyitrától nyugatra, a kuruc menetoszlopot. A helyzettel ekkor még nem volt tisztában, nem sejtette, hogy Esterházy mit akar, azért egyelőre egész napon át figyelte a kurucokat és meőállapította, hogy az üzbégi erdőből mindig több és több csapat vonul a Nyitra folyó mentén Egerszeg irányába. Estére Esterházy egész serege megszállotta az Üzbég és Egerszeg környékén levő falvakat s ott éjjelre megpihent.

Dillherrnek jó kémei lehettek, mert mint maga írja, a községek lakosságától értesült arról, hogy a kurucok legelső gondja bor és pálinka requirálása volt s megtudta azt is, hogyha őket meg akarná támadni, akkor leghamarább Üzbégnél érhet célt. Bár a kurucok éjjeli járőrei egészen Nyitra várának úgynevezett török kapujáig portyáztak. Dillherrnek sikerült az éj leple alatt 500 lovassal egy általa ismert erdei csapáson észrevétlenül Üzbégig eljutni. Körülbelül 300 kuruc lovas tanvázott a faluban az előző napi fáradságos meneteléstől (télviz idején 45 km.) kimerülve. Februárius 10-én, hajnali 3 órakor Dillherr lovasaival hátulról berontott a faluba s a kurucokat onnan kizavarta. Foglyokról, halottakról leírásában nem számol be, csupán arról beszél, hogy zászlókat és pár üstdobot zsákmányoltak s

²⁰ „... vom Schwedischen Gillschen Regiment, 1 Eskadron von cinem Franzosen Ballon genant commandieret war...“ (Dillherr idézett leírása.)

A „Cilli“ ezred alatt valószínűen a „Zillik“ (Züllich) ezredet kell értenünk, amely ezred a höchstädti csatában elfogott franciákból alakult. Ebből az ezredből mintegy 150 ember a lengyelekhez csatlakozva jött Rákóczihoz.

Márki: II. Rákóczi Ferenc. III. kötet 68. oldal.

²¹ Dillherr idézett leírása.

hogy a kurucok lovai a világ minden tája felé szétfutottak, úgy hogy két napig sem tudták azokat összehajtani.

Az éjjeli lármára a szomszédos községek kurucjai Űzbég felé rohantak ugyan, de hasztalan, mert Dillherrnek sikerült még hajnali szürkület előtt visszajutnia Nyitra városába. Az annak északi és nyugati szegélyén levő kerteket az ő parancsára időközben már megszállotta a Haslingen- és Sickingen-gyalogezred, úgy hogy az üldöző kurucokat ezeknek tüzelése, valamint a várbeli tűzérség néhány lövése visszariasztotta. Az ezredes még hajnali szürkületkor útnak indította Heussern Sickingen-ezredbeli — kapitányt, Heister gróf tábornagyhoz Bécsbe, hogy jelentést tegyen erről a csete-patéról és kérje sürgősen Nyitra helyőrségének megerősítését. Heussernnek sikerült a kurucokéhoz hasonló ruhában („hungarisch gekleideter“) az ellenséges járőrök között észrevétlenül átcsuszni s még aznap Bécset elérnie.²² Heister parancsára Nagyszombatból azonnal elindult az egész Breuner-lovas-ezred (amelynek eddig csak 100 lovasa volt Nyitrán) és két század Vehlen-ezredbeli dragonyos. Ez a csapat 11-én már Dillherrnél jelentkezett.

A kurucok 10-én egész nap azon fáradoztak, hogy lovakat összetereljék s ezért csak 11-én indultak tovább Tavnok felé, ahová aznap délután érkeztek meg. Érdekes, hogy Dillherr éjjeli rajtaütéséről összes kuruc forrásaink hallgatnak, sőt az expedíció egyik legfőbb kuruc szereplője, Rivière ezredes határozottan ezt írja jelentésében:²³ „Érsekujvarino... suscepimus iter recta ad Tavnok, eo die 11. praesentis pervenissemus...“

De nemcsak Dillherr értesült a kuruc hadoszlop előnyomulásáról, hanem az Érsekujvárt körülzáró császári őrségek parancsnoka — Hochberg tábornok — is, aki erre a hirre a verebélyi, semptei, szeredi, sélyei és mocsónoki császári őrségeket is mozgósította és valamennyit Nyitra felé indította. Ő maga februárius 11-én egyleőre Nyitrabodokig vonult csapataival s ott átvette a szétszört császári erők feletti parancsnokságot. A parancsa alá tartozó sereg ezen a napon 1100 nehéz lovashól, 200 huszárból, 280 gyalogból és 4 ágyúból állott.²⁴ Azonnal összeköttetést keresett Nyitra parancsnokával, aki feszült figyelemmel kísérte a kurucok további mozdulatait és a Breuner-ezred beérkezte után 11-én el is indult, hogy Esterházy seregét felkeresse és alkalmas percben megtámadja.

²² Dillherr idézett leírása.

²³ Rivière ezredes februárius 16-i jelentése.

²⁴ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*: II. sorozat III. kötet 490. oldal.

III.

Rákóczi véleménye.*A tabarnoki zsákmányolás.*

A fejedelem Esterházy előzetes jelentését februárius 11-én kapta meg Szentmártonkátán. Azonnal tollat ragad, tudatja Károlyival, hogy nem helyesli Esterházy tervét, sőt elkeseredett Antal úr levelén, aki az ő útasításait a tisztekkel közölvén, jobbnak találta ott kezdeni az operációt, ahol ő (a fejedelem) végezni parancsolta. De nyíltan is megmondja véleményét Esterházynek, februárius 12-én hozzá intézett levelében. „... Az kegyelmed 7. February írott leveléből bőven átaláltam, hogy Kegyelmed némely tisztek javaslasából jobbnak ítélvén operatioit ott kezdeni, ahol én végezni kívántam volna: reménlem is, hogy azon tisztek Kegyelmed előtt bőven praevideálhatták az következő difficultásokat: mit tégyen tudniillik az ujbári guarnison notabilis részének oly messze való vitele. artilleriának hegyeken való hurcoltatása, — az mely ily téli s kikelethez közélgő időben, mind az utak bontakodásával és a hertelen olvadással megáradott patakak akadályával nagy veszedelmekben szokott forogni; praevideáltak bőven. — elhitettem magammal — az ellenségnek ereit is, az mellyet midőn Kegyelmed egyfelől szaporodni ir, másfelől ezen indulásával ugy hátrahagyá, hogy harc nélkül bizonytalan benne, ha visszajöhet-e Újvárban? Járul ehhez az is, hogy az midőn Kegyelmed maga táborát hajdusággal és artelleriával nehezétette: utat mutatott az ellenségnek, hogy Kegyelmed ellen nemcsak a lovassát, de az gyalogját is fogja összevgyüjthetni, melyrül nem is gondolkozhatott volna, hacsak az lovassággal operált volna Kegyelmed, — tudván, hogy aztat maga gyalogival be nem éri. Én ugyan mindezekre nézve jobbnak s tanácsosabbnak ítéltém volna az verebélyi operatióra kétannyi hajdut, mint Kegyelmed kivitt, periclitáltatni, mintsem oda fele részét annak, a mennyit kivitt: mert egy szerencsétlen actussal (kitől Isten Kegyelmedet őrizze!) kevés fog abbul Újvárba térni. De mivel reménlem, hogy azon orderemet hántorgató és vizsgáló tisztek mindezeket praevideálván, solválták is ezen difficultásokat: részemrül egyéb hátra nem marad, hanem, hogy Kegyelmednek szerencsés operatiót kívánjak, — szükséges mindazonáltal Kegyelmednek azt is tudni, hogy az ellenség maga corpussát, amelyről Kegyelmed ir, hogy contrahálhatja. Kis-Tapolcsán tájékára helyezheti; éntülem Kegyelmed kevés succursust várhat. — mert az ráczság gvülekezetire nézve, az elmúlt napokban Károlyi urat az hadak egy részével kéntelenítettvén ellene küldeni: az hátramaradott részével ellene

operálhatni nem fogok és így ha felmegyek, — az Kegyelmeddel való conjunctio meg nem lehetvén, az ujbári magazinumot kéntelen vólnék kiüresíteni, melyhez semmi kedvem. Ezeket pedig megfordítani már annyival is inkább nehezebb, a mennyivel recessusa az ellenségnek szivet fogadni...” Hogy Kegyelmed az ujbári magazinum megtöltésében iparkodik: azt igen kedvesen látom: de ahhoz kevés reménységem lehet mindaddig, ameddig Kegyelmed sok haddal, lassan s csuportosan fog operáldni...”²⁵

Emlékirataiban Rákóczi még azt is terhére rójja Esterháznak, hogy csak a vár elfoglalására irányította minden figyelmét, de a visszamenetelre nem gondolt és nem gondoskodott szekerekről.

A vállalkozás első mozzanata, vagyis a Tavarnokig való jutás, tehát mint láttuk nem zajlott le minden fennakadás nélkül. Annál több szerencséje volt Esterháznak a vár elfoglalása körül. Ennek a gazdag császári raktárnak védőőrsége még 100 emberből sem állott, úgy hogy amikor a császári parancsnok Berlinger, Deutschmeister-ezredbeli kapitány, Esterházy tekintélyes számú seregét meglátta, még februárius 11-én este feladta a várat lövés nélkül.²⁶ Csupán azt kötötte ki, hogy engedjék szabadon. Esterházy ezt a feltételt elfogadta. A kurucok azonnal hozzáláttak a raktár készletének, a közelben sebtiben összehajtott, ötszáz szekérre való felrakásához. Berlingert harmadmagával, Bajna irányában, szabadon engedték. A várbeli katonaságot, Rivière szerint 50 császári muskétást és 50 egynehány labancot, pedig foglyul ejtették.

Berlingert Heister azonnal haditörvénszék elé állította és rangjától megfosztotta.²⁷

A tavarnoki vár feladásával egyidejűleg, a sokkal kisebb bossányi kastély is kapitulált; felszerelése és 15 főből álló helyőrsége szintén a kurucok kezébe került. A zsákmány nagyságáról tiszta képet nem alkothatunk. A császári forrásmunkák hol száz, hol 500, hol pedig 500 szekér zsákmányról beszélnek (Kolinovits, Dillherr, Wienerisches Diarium). A kuruc források ellenben 500, sőt 600 hordó lisztről, zabról, fegyverekről, lövőszerről, ruhákról, sőt szarvasmarhákról is számolnak be.²⁸

Esterházy sietett Rákóczinak bejelenteni a tavarnoki vár szerencsés elfoglalását. A fejedelem februárius 16-án írja Bercsényinek,²⁹ hogy ma vette Antal úr levelét, amelyben

²⁵ *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 20—22. oldal.

²⁶ *Rivière* idézett jelentése.

²⁷ *Dillherr* idézett leírása.

²⁸ *Szluha Ferenc* levele Bercsényihez 1710 februárius 3. (*Orsz Levéltár* Missilis gvűjtemény.)

²⁹ *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 26. oldal.

közli, hogy a tavarnoki és bossányi német minden ágyúlövés nélkül megadta magát és hogy bőségesen zsákmányoltak lisztet. Valószínűnek tartja azonban, hogy az ellenség „visszajöveteliben opponálja magát, szemben áll s megverekszik véle; kétség kívül már által estek egymáson, és mivel 12-én költ Nagytapolcsánybul az levél, már ebben sem tanácsal, sem erővel nem segíthetek.”

Esterházy a bőséges zsákmánnyal megrakodva, 12-én délelőtt hazaindult. A rossz utak és a téli időjárás miatt csak lassan haladhattak előre. De, hogy minél előbb Érsekujvárra jussanak, éjjel sem pihentek, hanem körülbelül éjjel 2 óra tájban érték el Vámos-Ujlak, Alsóludány vidékét. Esterházy valószínűleg értesült arról, hogy Hochberg tábornok, csapatait összegyűjtve, észak felé menetel s arról is lehetett tudomása, hogy Dillherr ezredes, az időközben beérkezett Breuner- és Vehlen-dragonysokkal megerősödve, 11-e óta a sarkában van. Ezért sietett és seregét a legrövidebb és minden bizonnyal abban az időben legjobb útvonalon, a Nyitra völgyében vezette Nyitra-Érsekujvár felé. Dillherr emlékirataiban határozottan megjelöli,³⁰ hogy 12-én éjjel 2 órakor a Tapolcsánytól körülbelül egy óra járásnyira levő Bodokba (Nagybodok) érkezett s ott saját füleivel hallotta a kuruc menetoszlop mozgását: „... das völlige fuhrwesen deren 500 wägen mit ungemainer geschrey, wovon man grosse Confusion judicieren musste...”. Nagybodok légvonalban körülbelül 4 km-nyire esik Ludány-Vámosujfalutól, dombok mögött. Valószínű, hogy Dillherr a Bodok és Ludány közötti dombtetőn (2 km-nyire a kurucok útvonalától) állhatott; így az éjjeli csendben tisztán hallhatta az 500 szekér, ágyú stb. éjjeli menetével járó nagy zajt.

A helyzet 12-éről 13-ára virradó éjjel ez volt:

Kurucok:

2 csoportban meneteltek a nyitrai országúton. Első csoport Rivière és Limprecht ezredesek vezetésével, a gyalogság, tűzérség és a zsákmánnyal megrakott szekerek. Második csoport 1 óra járásnyira mögöttük (tehát 4—5 km-re), az egész kuruc lovasság Esterházy tábornaggal.

Császáriak:

Hochberg előbb részletezett egész seregével 12-én este Nyitrabodok—Pográny—Gerencsér—Nyitra környékén volt. Dillherr ezredes 1800 nehéz lovassal, 240 labanchuszárral (Esterházy József ezrede) 1 Salm-gyalogezredbeli zászlóaljjal (Neuville ezredes parancsnoksága alatt) és 6 ágyúval, aznap este 7 órakor Nyitráról elindult és éjjel Nagybodok környékét érte el.

³⁰ Dillherr idézett leírása.

IV.

Az egerszegi lovasharc.

Februárius 15-án hajnalban a kurucok folytatták menetüket, nem sejtve azt, hogy hogy útjuk két császári menetoszlop között visz. Hochberg ugyanis, gyalogságát Nyitrabodokon hagyva, lovasságával 15-án kora hajnalban elindult Zsérczen át Nyitrapereszlény felé. Dillherr, rövid pihenő után, egész különítményével Nagybodokról visszakanyarodva, a nyitrai országútat nyugatról szegélyező enyhe lejtőkön az országúttal párhuzamosan kísérte Esterházy seregét. Bár a gyalogos tisztek élénken tiltakoztak, Nagybodokon hagyta gyalogságát és ágyúit,³¹ amelyek a magas hó miatt csak útjában voltak és 5 órakor reggel csupán lovasságával indult déli irányba. A dombtetőről a völgy felé ereszkedve — mint írja — 500 lépésnyire közelítette meg Esterházy menetoszlopát. „... wobey ich ihm dan, bis 8 Uhr früe, alles genau observirend, stets cotoyrte, seine Infanterie und ein Theil der Cavallerie ruhig vorbey marchiren liesse.“ Oszlopának élén Dillherr maga vezette az Esterházy-labanc huszárezredet, amelyet, mint írja, szándékosan választott külön a német lovasságtól „... auss Besorg Einiger sich Etwan Einmischen-der Confusion“.

Hochberg elérte lovasságával 5–6 óra között Nyitrapereszlényt s csak ott csatlakozott Dillherr oszlopához. Ő sem volt kellően tájékozva a kurucok helyzetéről. Ha korábban kanyarodik balra, a nyitrai út felé, akkor feltétlenül találkozik Rivière csoportjával, vagy pedig elvághatja őt Esterházy csoportjától. Ebben az esetben a kurucok valóban váltságos helyzetbe kerülhettek volna. Hochberg azonban ezt a kedvező alkalmat így elmulasztotta s nyugodtan menelt Pereszlény felé. Így adódott az a helyzet — reggel 8 óra tájban — hogy a kuruc oszlop első része már Úzbég, második része — a lovasság — Egerszeg előtt volt, amikor a császári lovasság, Dillherr csoportja, Egerszeg környékén a domb oldalakon. Hochberg csoportja pedig a kurucok háta mögött kísérte, illetve követte őket. A császáriak reggel 8 óra tájban nyerhettek először tisztá képet, amikor virradni kezdett. A zsákmánnyal megrakott oszlopok látszólag már kicsúsztak karmaik közül, mert akaratlanul is előre hagyták menni őket.³²

Hochberg tábornok Pereszlénynél átvette a parancsnok-

³¹ Dillherr idézett leírásából: „...Obschon die Officir von der Infanterie Acheronta movirt um bey der Action zu sein...“

³² Bössinger császári alezredes jelentése Savoyai Jenőhöz 1710 február 22. (Bécsi Kriegsarchiv-Feldakten 1710. 2—89.)

2.sz. vázlat

A.) Helyzet 6^h-kor reggel.

Dillherr

Eszterházy Antal

Nyitra Pereszlény

Hochberg

Rivière

B.) Helyzet 8^h-kor reggel

Hochberg

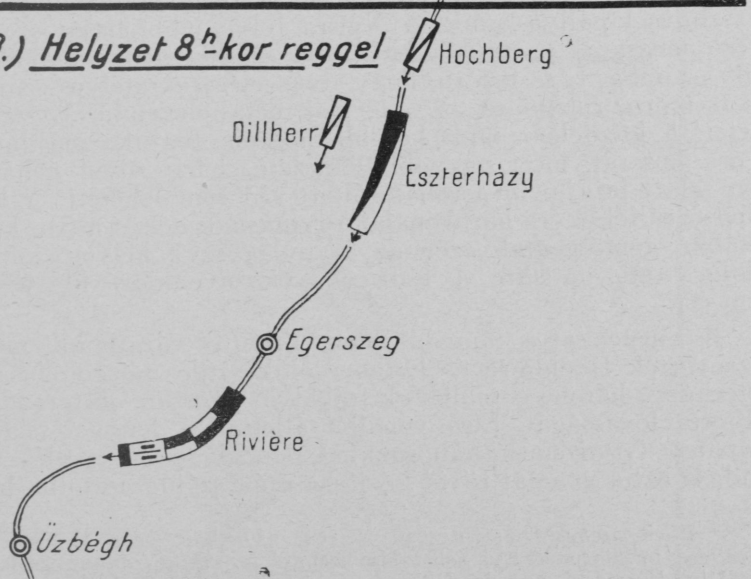
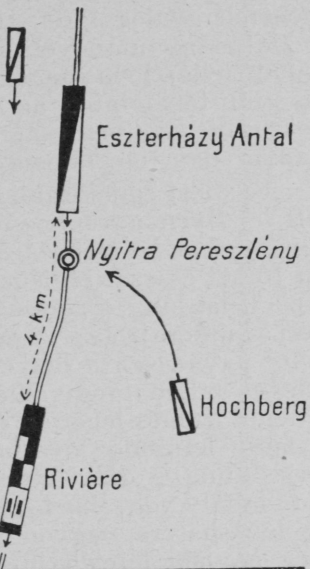
Dillherr

Eszterházy

Egerszeg

Rivière

Üzbégh

ságot az egész császári lovasság felett és elhatározta, hogy először a kuruc lovassággal végez és azt elvágja a már előremenetelt gyalogságtól. Ha ezzel a feladattal elkészül, akkor a zsákmány után veti magát, amely amúgy is csak lassan halad, tehát lovassággal könnyen elérhető. Rövid megfontolás után felvágatott az Egerszegtől nyugatra emelkedő dombokra, ott sebtiben csatarendbe állította ezredeit és balra lekanyarodva, megtámadta Esterházy lovasságát.³³

Rákóczi emlékiratai szerint³⁴ a harc „Szöllös“ mellett zajlott le. Ilyen nevű községet, tanyát, pusztát hasztalan keresünk úgy a XVIII. századbéli, mint a mai térképeken. De a II. József császár idejében készült „Josephinische Aufnahme“ eredeti lapján,³⁵ Egerszegtől északnyugatra, egy nagy szőlőskert van berajzolva. A mai pontos katonai térképeken, körülbelül ugyanezen a helyen, egy házsorból és kertekből álló telepet találhatunk, amely bár nincs szőlőnek jelezve, feltétlenül azonos lehet az előbb említettel. Az a terep, amelyen a most leírandó lovasharc lefolyt, ettől a kerttől keletre Lajosfalugig és délkeletre Egerszegig s a Nyitra folyásáig terjedő lapály volt. Bár nem nagy kiterjedésű (körülbelül 2 km²), de lovasharcra nagyon alkalmas volt, mert a szőlőskertnél még enyhén lefeléhajló domboldal az út felé már teljesen vízszintes lapállá válik. A Nyitra folyó jobbpartját szegélyező mocsaras partvidék befagyva szintén nem ment akadály számba. Igaz ugyan, hogy ilyen elég tekintélyes számú lovas tömeg rohamára ez a terület nem elegendő. Ezért is tartott a küzdelem, mint később hallani fogjuk, majdnem 3 óra hosszat, mert nagyobb lélegzetű, tehát rövid néhány perc alatt lezajló lovasróhamról itt szó sem lehetett. A két ellenséges fél egyes harcvonalai, egymásnak neki rontva, kézi tusában gomolyogtak ezen az aránylag szűk helyen, mindaddig, amíg a harc a kurucok visszavonulásával véget nem ért.

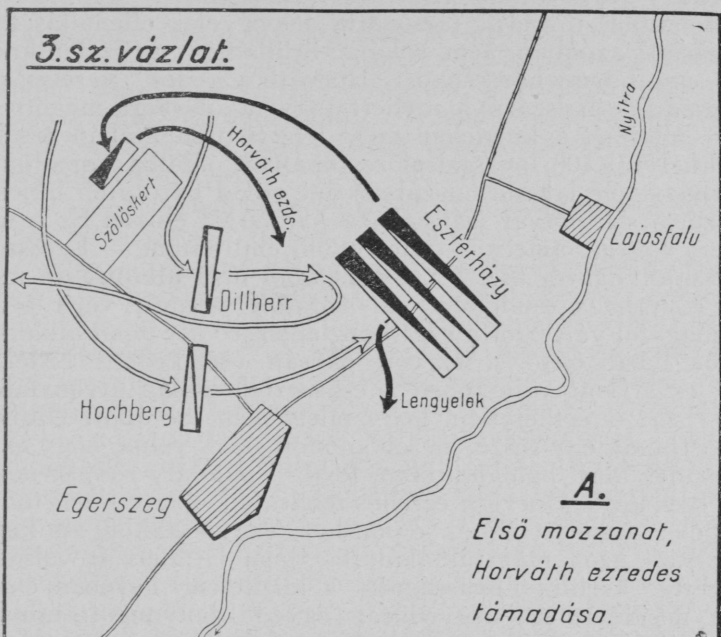
A kurucokat a támadás nem érthette váratlanul, mert észrevették Hochberg és Dilherr előkészülő mozgólódásait, Esterházy három vonalba kifejlődve, gyorsan csatarendbe állította lovasságát. Első vonalba állottak a lengyel segédszázadok Grudzinski tábornokkal. Hochberg heves első támadása ezt a vonalat rövid kézítása után szétugrasztotta, bár

³³ *Wienerisches Diarium* 1710, Nr. 685. „Da hatte der H. General Hochberg in höchster Eyl seine Mannschaft in gute Ordnung gestellt, sofort bei Egerszeck von der Höhe die im Thal stehende Rebellen so sich in 3 grossen Linien befunden-ehe u bevor diese sich mit dem Fussvolk wieder verinigt, als dessentwillen dieselben im scheunigsten Marsche waren — in Gottes Namen angegriffen.“

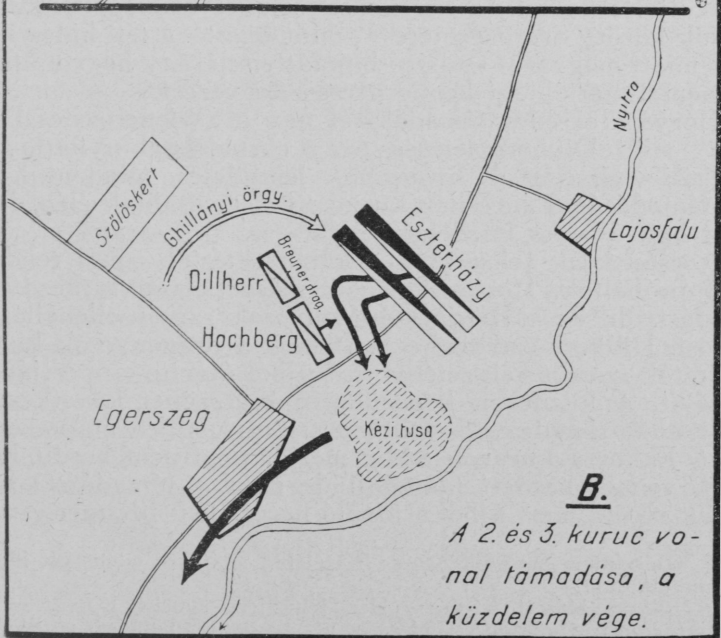
³⁴ *Rákóczi emlékiratok* VI. k. 16. oldal.

³⁵ A bécsi *Kriegsarchiv* térképtárában.

3.sz.vázlat.

A.
Első mozzanat,
Horváth ezredes
támadása.

B.
A 2. és 3. kuruc vo-
nal támadása, a
küzdelem vége.

Esterházy lovasainak egyrésze (valószínűen a második harcvonalból) tüzzel is támogatta a lengyelek ellenállását. A császáriak azonban nem sokáig örülhettek győzelmüknek, mert egy kuruc harccsoport, Horváth ezredes³⁶ vezetésével, a császáriak balszárnya mellett fekvő szőlőskert mögött elrejtve állott és a küzdelem most jelzett pillanatában erről a rejtékhelyről 100 lovassal előre rohanva, oldalba támadta az Esterházy-féle labanc huszárezredet, rövid harc után teljesen szétszórta s Lipótvár irányába a harc térről elűzte. Ez a szőlőskert volt az, amely — mint előbb említettem — Egerszegtől északnyugatra esett. A forrásokból nem állapítható meg, hogy Esterházy rendelte-e oda Horváth ezredest, vagy pedig ő önmagától választotta ezt a meglepetésre kiválóan alkalmas pontot. Bárki tette is, nagyon okosan cselekedett. Érdekes, hogy ez a pont voltaképen a császári lovasság útvonalában volt. Ezért is érthetetlen, hogy miért nem ide állott Dillherr csoportjának egy része, hiszen gondolhatták volna, hogy ez — a támadás alatt baloldalukban levő — akadály reájuk nézve veszélyes lehet. Horváth ezredes tehát csak közvetlenül támadása előtt érhetett ehhez a ponthoz, vagyis akkor, amikor a császáriak azon már túlhaladtak. Maga Dillherr is válságos helyzetbe került. Lovasságától a küzdelem hevében elszakítva, majdnem egy negyedóráig egyedül bolyongott, minden összeköttetés nélkül, a verekedés színhelye mögött, kuruc lovasok között. Szerencséjére — mint írja — a téli hideg időjárás miatt magyaros szabású bundát viselt, úgy hogy a kurucok nem ismerték fel benne a császári vezért.

Horváth ezredes támadásáról úgy a „Wienerisches Diarium“, mint Dillherr leírása nagy elismeréssel nyilatkozik. Dícsérik vitézségét és lovasainak lendületes, mindent legázoló támadását. Ez a vitéz kuruc tiszt, lovasainak élén, hősi halált halt e heves küzdelemben.³⁷

A császáriak felocsudva a kapott ütéstől, újból rendezkedni próbáltak. Most a kurucok második vonala kezdte a támadást, de ez a Breuner-dragonosok szívós ellenállásán megtört. Dillherr ezredest ezalatt ezek a dragonosok kiszabadították szorult helyzetéből, s ő újból átvette csoportjának vezetését. A küzdelem közben erre kis szünet következett, amely alatt Hochberg és Dillherr újból rendezték csapataikat. Ekkor a kurucok eddig még harcra nem került harmadik vonala kezdett támadni: de ezzel a támadással sem arattak sikert, mert újból a kiváló harcértékű Breuner-ezred-

³⁶ Valószínűen *Horváth Tamás*. Közelebbi adatokat személyét illetőleg nem találtam.

³⁷ *Dillherr* idézett leírása: „Der feindliche Obrist Horvat so als Einer ihrer vorträfflichsten Officiere, gantz Besonders Betauret wurde, ist bey dieser Action geblichen...“

del kerültek szembe, amely ezt a támadásukat is visszaverte. A küzdelmet végül a császáriak javára döntötte el Ghillányi őrnagy támadása, aki Dillherr parancsára az Esterházy-labanc huszárezred 150 lovasával a kurucok jobbszárnya mögé került³⁸ és onnan hátba támadta azt. Egyidejűleg az egész császári lovaság minden oldalról megrohanta a még ellenálló kurucokat és Űzbég felé szorította őket.

Az egész küzdelem reggel 9 órakor kezdődött és körülbelül 3 óra hosszat tartott.

A harci lármára Rivière menetszlopa Űzbégen megállott, mert a zsákmánnyal megrakott szekerek paraszt kocsisainak nagyrésze, lovaikat kifogva azokon elmenekült és a szekereket cserbenhagyta.³⁹ A visszavonuló kuruc lovaság Űzbég előtt megállott és igyekezett az utánuk nyomuló császári lovaságot feltartóztatni. Ezalatt Rivière és Limprecht minden erővel azon fáradoztak, hogy a zsákmánnyal minél gyorsabban elhagyják a kurucokat üldöző császáriak által veszélyeztetett területet. Ez azonban csak részben sikerült, mert a még megmaradt fogatok a lovak silány állapota, a rozoga szekerek s a rossz út folytán, egymásután lemaradtak.⁴⁰

A kuruc lovaság ellenállását Hochberg Űzbégnél is hamarosan megtörte. A Nyitra folyó mocsaras lapálya ugyanis befagyott, akadályt nem alkotott s így a császári lovasok nemcsak az egerszegi dombokról lerohanva, hanem a befagyott mocsarakon keresztül is, kétoldalról körülfogták a kurucokat, akik a déli órákban kénytelenek voltak az ellenállást végleg beszüntetni és Újvár felé visszavonulni.

Rivière erélyének köszönhető, hogy a kurucok ágyúit, mozsarait és a zsákmány egyrészét mégis sikerült Érsekújvárba beszállítani. Azoknak a szekereknek tartalmát pedig, amelyeket a kurucok kénytelenek voltak visszavonulásuk közben elhagyni, a kuruc lovaság használhatatlanná tette. Elfűrészelték a hordók abroncsait, beütötték azok fene-két s a lisztet, élelmiszereket széjjelszórták.⁴¹ Rivière meggyőződése szerint az egész zsákmányt be lehetett volna szállítani Újvárba, ha a paraszt kocsisok cserben nem hagyják szekereiket s ha állataik jobb karban lettek volna. Az ágyúk elvontatása még így is nagy nehézséget okozott. Útközben azok is elmaradtak. Mivel azonban a császári lovaság Rivierán túl nem folytatta az üldözést, Esterházy hadai Űrmény-

³⁸ *Wienerisches Diarium* idézett száma.

³⁹ *Limprecht* idézett jelentése: „A parasztság is látván ez puszkázását rész szerént kifogván marháit, elszaladott...”

⁴⁰ *Rivière* idézett jelentése: „Sed ob defectum malorum currum et debilium pecorum susque — deque in itinere remanserunt.”

⁴¹ *Rivière* február 16-i jelentése.

ben megpihentek s onnan küldtek lovakat az ágyúkért.⁴² Kolinovits krónikája szerint a császáriak kezére került a kurucok által zsákmányolt 200 darab szarvasmarha is. Erről azonban másutt nem olvasunk.

Hogy végeredményben mit sikerült Esterháznak a zsákmányból hazahozni, teljes pontossággal ma már nem tudjuk megállapítani.

Bercsényi Miklós március 4-én értesítette Rákóczi követét, Vetéssy Lászlót, aki akkor Kassán tartózkodott, a tavarnoki zsákmányolásról. Minden részletezés nélkül ebben is csak azt írja: „... multam annonam et de munitione et munda bonam partem Ujvarinum deduxit...“⁴³

A fejedelem februárius 16-án értesült először az egerszegi harc lefolyásáról. Károlynak írja: „... Ezen órában veszi hofmesterem Ordódi levelét, s küldi oly katona által, az ki Egerszegnél is jelen vólt az harcon: kétezerötszáznak mondja, hogy volt az is jóformában, — de megfordulván az szaladó ellenség, megnyomta őket, s helyén megtorpadt; az mienk is legyűttek, kevés kárral. A harc alatt mind nyomakodtak az gyalogság és munitio az rabokkal, — minden kár nélkül elgyűttek, azon élésszekereken kívül, az mellyekből kieserzgette az marhát az parasztság. Már ezekből átállathatja Kegyelmed az éretlen tanácsokból változott orderemnek éretlen gyümölcsét.“

Esterházy tavarnoki vállalkozását sem a fejedelem, sem Bercsényi nem kísérték rokonszenves érzelmekkel. Rákóczi hasztalan erőpazarlásnak ítélte az ilyen fajta haditettet és félt attól, hogy a kurucok előretörése a császári hadakat valamilyen nagyobb tevékenységre serkenti, amit pedig mindenáron kerülni óhajtott. Bercsényi szokott szarkasztikus modorával emlegeti „Antal úr historiáját.“ „... Istennek hála, hogy nem esett rosszabbul...“⁴⁴ A fejedelem csupán annak örült, hogy Esterháznak „... ha egész szerencséje nem volt is, az egerszegi harc nem szerencsétlenül történt“.⁴⁵ Részletes jelentést Rákóczi az ütközet lefolyásáról csakis 20-án kapott Cegléden, ahová Esterházy Ocskay Sándort küldte szóbeli jelentéstételre. Ennek meghallgatása után a fejedelem még egyszer megmondja véleményét a küzdelem felől. „Méltóságos Eszterház Antal urnak, 21. February 1710.

Elébbeni leveleimből megláthatta Kegyelmed, mennyi nyughatatlansággal vártam az Kegyelmed informatioját, az mellyet tegnapi napon Ocskai Sándor által vettem, — elég

⁴² *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 26. oldal.

⁴³ *Archivum Rákóczianum*: VIII. kötet 195. oldal.

⁴⁴ *Bercsényi* levele Károlyihoz 1710 február 25.

⁴⁵ *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 30. oldal.

vigasztalással annyiba, hogy praevisionak, a mellyektől Kegyelmed operatioit féltettem, nagy része bé nem tölt. Melyre nézve, talán Kegyelmed is áttallálhatta eddig, hogy jobb lesz ezután ordereim elkövetésében Kegyelmednek fáradozni: mítsem azokat, némely nagy dolgokat által nem látó se messze nem néző tisztek opiniójára és voxolására bocsátani...⁴⁶

Hogy az egerszegi lovasharcon nem a kurucok győztek, azt Esterházy a lengyel segédesapat lanyha magatartásának tulajdonította. Valóban ez a csapat volt az, amely a császáriak első támadása folytán szétszaladt. Így aztán az első kudarc után a kurucok további támadásai nem jártak sikerrel. A fejedelemnek is ez volt a véleménye. Emlékirataiban írja: „... ebben az ütközetben a lengyelek nagyon rosszul viselték magukat...” Esterházynek pedig azt üzenté, hogy igyekezzék a lengyel csapatok és a kurucok közötti összhangot megerősíteni: „... Távoztassa azért el mind kegyelmed, mind Kegyelmed által az hadak hozzájuk való diffidentiaját és hitesse el ki-ki magával, hogy valamint az minapi romhányi harcon ők magukat vitézőül, most (t. i. Egerszegnél) gyarlóul viselték, — harmadszor megintén jobban viselhetik...”⁴⁷

Az egerszegi — kétségkívül heves — összecsapás egyik fél részéről sem járt nagy veszteséggel. A „Wienerisches Diarium” november 18-án ezt írja: „... die Anzahl deren Tot u. verwundet, ist von beyden Seiten dermalen unwissend”. Bösinger alezredes szerint⁴⁸ a kurucok közül 100-nál többen maradtak a csatatéren és sokan megsebesültek. A császári veszteséget Bösinger nem sorolja fel részletesen, csupán néhány halottról és sebesültről beszél és arról, hogy a tisztek szolgálói és vezetéklovai (tehát az illető ezredek nem harcoló, hátrább lévő részei), a kurucok kezeibe kerültek. Jelenti azonban azt is, hogy Probst hadnagy 20-án Vadkerten sebeibe behalt.

A császáriak a már előbb említett üstdobokon kívül még két zászlót is zsákmányoltak.

Minden bizonnyal leghitelesebbnek ismerhetjük el Rivière beszámoló jelentését, amely a kuruc veszteséget 50 főben állapítja meg: „... cum ammissione circiter 50 nostrorum militum. Artoleria una cum infanteria sine omni detrimento reversa est Ujvarinum...” Ebből is kitűnik, hogy a gyalogságnak nem volt vesztesége és hogy az ágyúkat sikerült hazavontatni.

Rákóczit bosszantotta a lengyel segédesapat gyáva maga-

⁴⁶ *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 42. oldal.

⁴⁷ *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 43. oldal.

⁴⁸ Bösinger idézett jelentése.

tartása az egerszegi harcon. Szükségesnek tartotta véleményét minden kertelés nélkül megmondani Potocki kiewi palatinusnak. 1710 március 4-én kelt levelében.⁴⁹ Őszintén megírja neki, hogy a milyen derekasan verekedtek a lengyelek Romhánynál, épolyan engedetlenek voltak Egerszegnél és hogy Esterházy Antalt csúfosan cserbenhagyták. Pedig ha kirtartottak volna, akkor a kurucok győzedelmeskednek. „Memorare hic mihi oportet“ — végzi levelét.

Dillherr ezredesre a harcnak még egy kellemetlen utójátéka volt. Amikor ugyanis a vezetése alatt álló Esterházy-huszárezredet a kurucok a csata első mozzanatában szétkergették, a menekülő labancok egész Lipótvárig futottak. Ott rémhíreket terjesztve, Schertzer tábornoknak azt jelentették, hogy nemcsak ők (a huszárok), hanem a többi lovasság is megfutamodott. Schertzer ezt a jelentést azonnal tovább küldte Heisterhez és Breuner tábornokhoz, aki erre a Bécs és Pozsony között lévő császári katonaságot gyorsan szekérre ültette és Nyitra felé küldte. Dillherrnek csak nagy fáradtsággal sikerült magát „von dem übl handirten und von heftigster jalousie geschmideten Bericht“ tisztázni.⁵⁰

Végeredményben tehát a tavarnoki zsákmányolás és az egerszegi lovasharc nem okozott olyan bajt, mint amilyentől Rákóczi félt. Emberekben nem sok veszteséggel, a zsákmány egyrészét mégis csak sikerült Ujvárbá bevinni, úgy hogy Esterházy Antal az eredménnyel meg lehetett elégedve. A hadjárat folytatására ez az esemény nagyobb következményekkel nem járt. Heister ugyan a csata hírére Bécsből kimozdult⁵¹ és a Dunántúlon elhelyezett lovasságának egyrészét is felrendelte a Garam völgyébe. Innen azután tervszerűen folytatta előnyomulását Balassagyarmat felé, és sürgette a szepesi városok elfoglalását. Rákóczi februárius 16-án adott Esterházynek útasítást a további hadműveletekre⁵² „... szükségesnek ítélem — írja — hogy Kegyelmed az hadakat úgy dislocálja, hogy magunkat bátorságosan conjungálhassuk, valamikor a szükség kívánja, diligenter investigáltatván: hol micsoda subsistentiája lehessen az hadaknak? és az Ipoly-Garam hidakrul ugy praevideáljon, hogy mindenkor bátorságos és tartóztatás nélkül való általmenetelünk lehessen“.

Esterházy minden bizonnyal tudomást szerezhetett arról, hogy a környékbeli lakosság az ő Tavarnok felé való vonu-

⁴⁹ *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 344. oldal

⁵⁰ Dillherr idézett jelentése.

⁵¹ Rivière 1710 februárius 24-i jelentése Bercsényihez és Limprecht idézett jelentése: „Heister későn jött és a bányavárosok felé indul.“

⁵² *Archivum Rákóczianum*: III. kötet 30—31. oldal.

lását a császári vezéreknek elárulta. Ugylátszik, különösen Verebély községe rokonszenvezett leginkább a labancokkal. Megtorlásképen ezért februárius 16-án Beleznay János kuruc ezredest küldte el, azzal a feladattal, hogy Verebélyt felgyújtsa. Bár a császári katonaság ekkor ott már nem tartózkodott, Beleznay mégis elhamvasztotta a falut, hogy később se lehessen az a császáriak pihenője.

V.

Befejezés.

Az egerszegi lovasharc, taktikai szempontból, a kuruc hadjárat egyik különösen érdekes mozzanata; stratégiai mérlegelések ebben az esetben egyik vezér tevékenységében sem játszottak szerepet. Mindkét fél számolt azzal, hogy csatára kerül a sor, de mivel Esterházy Antal egyedüli célja az volt, hogy a zsákmányt hazavigye, támadni nem akart. Védelmi állásban viszont a császáriak támadását bevárni sem lett volna észszerű, mert minden ilyen elhatározás végrehajtása idővesztéssel jár s épen ezt kellett Esterházynak elkerülnie. Nagyon előrelátó intézkedésnek tekinthetjük a tábornagnak azt az útastítását, hogy a zsákmányt, az ágyúkat a gyalogság kíséretében meneteltette első oszlopként. Ha a császári lovasság ezt az oszlopot támadja meg, ott erős tűzérségi és lovassági ellenállásra talált volna, és a hátul lovagló kuruc ezredek rövid idő leforgása alatt amúgy is beavatkozhattak volna idejekorán a küzdelembe. Ha pedig — amint valóban megtörtént — a császáriak nem a zsákmányt kísérő csoportot, hanem a hátulsó lovas oszlopot támadják, akkor annak amúgy is elég ereje volt arra, hogy a csapást felfogja. És ha a lengyelek gyáván nem viselkednek, akkor bizonyára sikerült volna Esterházy számbeli fölényvel rendelkező lovasságának a császári lovasság többi támadását is elhárítania. Ebben az esetben Ghillányi császári őrnagy oldal-támadása sem eredményezhette volna a kuruc csatasor felbomlását. De még így sem sorolhatjuk az egerszegi lovas harcot a kurucok elvesztett csatái közé, mert hogy a teljes zsákmányt nem sikerült Érsekújvárhoz beszállítani, annak a kuruc lovasság hátrálása csak közvetve volt az okozója. Ha Rivière és Limprecht ezredek pihent fogatokkal, erős lovakkal és jó szekerekkel rendelkeznek, azalatt a 3 óráig tartó harc alatt, már olyan térelőnyt nyerhettek volna, hogy a császáriak továbbbi üldözését feltétlenül kikerülik. A kuruc lovasság magatartása — a lengyelekét kivéve — ebben a küzdelemben dicséretet érdemel. Őt napos kemény menet után, úgyszólván

éjjel-nappal nyeregben, télviz idején, gyalázatos úton, rossz időjárásban lovasharcot vívni, ismételten támadni, fagyott talajon, nehéz feladat. Különösen nehéz akkor, mikor a térszín kiválasztására nincs sem idő, sem alkalom. A harcvonalaknak az országútra támaszkodva, úgyszólván néhány pillanat alatt kellett csatarendbe fejlődniök, ami a harcokétségnek kétségtelen jele. És hogy a kuruc lovasság vezetőiben sok kezdeményező erő lakozott és a lovasság soraiban nagy volt a lököerő és a harci kedv, ezt bizonyítja Horváth ezredes meglepetésszerű sikeres előretörése a szőlőskertek mögül.

Megállapíthatjuk azonban azt is, hogy a császári lovasság szereplése ebben a csatában éppen ilyen elismerésre méltó volt. Mindkét vezérük, Hochberg és Dillherr, friss észjárású, a helyzetet hamar és jól megítélő, gyors elhatározóképességű parancsnok volt. Nem riadtak vissza sem egy éjjeli menet fáradalmaitól, sem attól, hogy a kurucok száma majdnem kétszerese az övéknek. Mindketten keresték a harcot. Látjuk ezt Dillherr első üzbégi éjjeli rajtaütéséből és az egerszegi harc megindításának körülményeiből is. Ez a harc a találkozóharcok egyik olyan érdekes példája, amelyben az egyik fél — a támadó — csupán közvetlenül a támadást megelőző percekben vágat hátulról előre, hogy innen visszafordulva álljon szembe ellenségével. Hogy Hochberg miért nem támadta meg Esterházy Antalt hátulról — ami pedig az adott helyzetben a legközelebb eső megoldás lett volna — azt adatok hiányában ma már megállapítani nem tudjuk. Bizonyára a térszín nem kedvezett neki. Így viszont a kurucokat jobbról elkerülve, őket az enyhe hajlatú lejtőkről lefelé megtámadni, minden bizonnyal kevésbé kockázatosnak látszott neki, bár a térszín, a szőlőskertek miatt, itt sem volt lovasharcra alkalmas.

A császári lovasság egyrésze — az Esterházy-labanc huszárezred — a kurucok heves támadására ugyan hamar kerekét oldott, de annál szívósabban védekeztek a nehéz lovasok, különösen a Breuner-dragonosok, akik a harc folyamán több kuruc támadást vertek vissza egymásután.

Ebben az ütközetben tehát, mint látjuk, a kurucok és császáriak — ami a harcokétséget, erőállapotot és a vezetést illeti — egyenrangú feleknek tekinthetők. A számbeli fölény a kurucok oldalán, a harc kezdeményezése viszont a császári parancsnok kezében volt. De a számbeli túlsúly sohasem lehet egyedül döntő, különösen pedig lovasharcban nem, ahol a küzdelem lefolyása és a döntő siker rendszerint pillanatnyi helyes elhatározások gyors végrehajtásának eredménye szokott lenni.

S habár ez az itt leírt küzdelem a kuruc felkelés ügyét egy lépéssel sem vitte se előre, se hátra, vagyis annak semmi

különösebb stratégiai és politikai hatása nem volt, katonai szempontból mégis érdekes és fontos tanulságot nyujt. Bebizonyítja azt is, hogy a kuruc lovasság — ennek a hadseregnek legértékesebb része — a felkelés 8. évében is bírt még annyi erővel és vállalkozó szellemmel, hogy ilyen válságos viszonyok között helyét megállja.

Markó Árpád.